

Kemeraltı Çarşısı'ndaki Duvar Çeşmelerinin Bezeme Öğeleri Açısından İrdelenmesi

Examination of Decorative Elements of Wall Fountains in Kemeraltı Bazaar

Türkan ACAR*

Öz

İzmir kentinin tarihsel kimliği içerisinde Kemeraltı Çarşısı, içinde barındırdığı dini ve sosyal işlevli yapıları ile dikkat çekmektedir. Çarşının tarihi ve kültürel dokusu camiler, hanlar ve çeşmelerle zenginleşmektedir. Çeşmelerin çoğu ait oldukları döneme ait plan ve bezeme öğeleri ile karakteristik özelliklerini büyük ölçüde korumaktadır. Bazı çeşmeler ise zamanın ve insanların yol açtığı tahribatlar ile işlevsiz kalmıştır. Çalışmada, tahribatlarla yok olmaya başlayan çeşmelerin çizim ve fotoğraflarla desteklenerek belgelenmesi ile çeşmelerin korunması bağlamında dikkat çekilmesi hedeflenmiştir.

Anahtar Sözcükler: İzmir, Kemeraltı Çarşısı, çeşme, duvar çeşmesi, bezeme.

Abstract

Kemeraltı Bazaar, in the historical identity of İzmir, draws attention with its inherent religious and social structures. Historical and cultural fabric of the bazaar is enriched with mosques, khans and fountains. Most of the fountains still preserve the characteristics of their time regarding their plans and decorative elements. However due to man-made destructions and negative effects of time, some of the fountains have lost their functions. This study aims to draw attention to the preservation of the fountains that are under the risk of destruction by presenting drawings and photographs.

Keywords: İzmir, Kemeraltı Bazaar, fountain, wall fountain, embellishment.

* Yrd. Doç. Dr., Uşak Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü,
turkan.acar@usak.edu.tr, turkan.acar@gmail.com

1. Giriş

Su mimarisi tarihin her döneminde gerek işlevsel gerekse de görsel olarak pek çok mimari oluşumda tercih edilen bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu mimari içerisinde dikkat çeken yapılar arasında yer alan sarnıçlar, köprüler ve çeşmeler inşa edildikleri dönem ya da coğrafyaya göre çeşitlilik göstermektedir. Su mimarisi içerisinde değerlendirilen çeşmeler, Anadolu'da bir yapı bünyesinin bir ögesi ya da tek başına bir mimari unsur olarak inşa edilmiştir. Bunlar duvar çeşmeleri, köşe çeşmeleri, meydan çeşmeleri, sebillerle birlikte tasarlanan çeşmeler, namazgâh çeşmeleri, oda çeşmeleri, sütun çeşmeleri ve selsebillerdir. Anadolu Türk mimarisinde yüzyıllara göre yapı malzemesi, biçim ve üslup açısından değişimler gösteren çeşmelerin ana şeması;

- Suyun depo edildiği, hazne,
- Üzerinde daima akan (salma) veya kesilebilen (burma) muslukların yer aldığı musluk taşı-ayna taşı,
- Musluk-ayna taşı üzerinde çeşmeyi yaptıran baninin adı, bazen dini içerikli yazı ve çeşmenin yapılış tarihinin belirtildiği kitabe,
- Musluktan akan suların toplanıp aktığı tekne/yalak/kurnadan oluşmaktadır.

Çeşmelerin karakteristik özellikleri, yüzyıllara göre değişen mimari gelişmeler ile bani/sanatçı istek ve beğenilerine göre değişim göstermişlerdir. Osmanlı mimarlığında Batılı etkilerin görülmesi ile birlikte; ticari ve sosyal hayatın yoğun olduğu, külliye çevrelerinde, meydanlara çeşitli form ve bezemede çeşmeler inşa edilmiştir. Batılı mimari bezeme programları ile hareketlendirilmiş unsurlar, Osmanlı mimarlık tarihinde, önemli bir yapı tipi oluşturmuşlardır.

Tek yüzlü çeşmeler ya da cephe çeşmeleri olarak da adlandırılan incelemeye çalıştığımız duvar çeşmelerinin XV. yüzyıldan XX. yüzyıl başına kadar çeşitli üsluplarda yapılmış örnekleri bulunmaktadır. İzmir'in tarihi kent dokusu içerisinde yer alan Kemeraltı Çarşısı'ndaki duvar çeşmeleri de karakteristik bezeme öğeleri ile dikkat çekmektedir¹. Aşağıda Kemeraltı Çarşısı'nda yer alan ve Osmanlı modernleşme/yenileşme dönemi süsleme repertuarının kullanıldığı birkaç özel çeşme kısaca tanıtılmıştır.

1.1. Kemeraltı Çarşısı'ndaki Duvar Çeşmelerinden Örnekler²:

Kızlarağası Hanı'nın Çeşmesi: Kızlarağası Hanı, Konak İlçe merkezinde, 902 Sokak üzerinde, Hisar Camii'nin arkasındadır. Duvar çeşmesi hanın batı cephesinde³, girişin güney tarafındadır (F: 1-3, Şek. 1).

Çeşme tek cepheli ve yekpare mermerdendir. Yolun kotunda meydana gelen değişim ile yalak kısmı bugün görülememektedir. Ayna taşı üzerindeki fissür ve derin çatlaklar, kırıklar ve malzeme kayıpları ile unsur bugün oldukça harap durumdadır. Lüle yerleri

¹ Çeşme terimi ve mimarisi için bkz. (Arseven, 1950, ss.339-340); (Aytöre, 1962, ss. 45-49); (Ödekan, 1992, ss. 281-297); (Eyice, 1993, s. 277); (Ödekan, 1997, ss. 396-97); (Sözen ve Tanyeli, 2011, s. 75).

² Kemeraltı Çarşısı'nda yer alan çeşmelerin rölövelerinde yardımlarını gördüğüm Restoratör Sayın *Nalan Çetin*'e saygılarımla şükranlarımı sunarım.

mevcutsa da bugün musluğu bulunmayan çeşme, işlevsizdir. Boyuna dikdörtgen formlu çeşmenin yüzeysel kavsarası, istiridye formlu ışınsal bir bezeme ile şekillenmiştir. Kavsarayı kuşatan silme tepe noktasında bir düğüm yapmaktadır. Düğümün merkezinde sekiz genekli bir çiçek motifi yer almaktadır. Kavsara köşelikleri palmetler, rumiler ve kıvrım dallardan meydana gelen bitkisel bir kompozisyon içermektedir. Kavsaranın üst kesimine, iki kartuştan meydana gelen tek sıra halinde bir kitabe oyulmuştur. Çeşmenin tepelik kısmı, baklava ve daire formunda geometrik bordürlerle son bulmaktadır. Çeşmenin neşih yazılı kitabesi, ebced hesabı ile H. 1086/1675 tarihini vermektedir⁴.

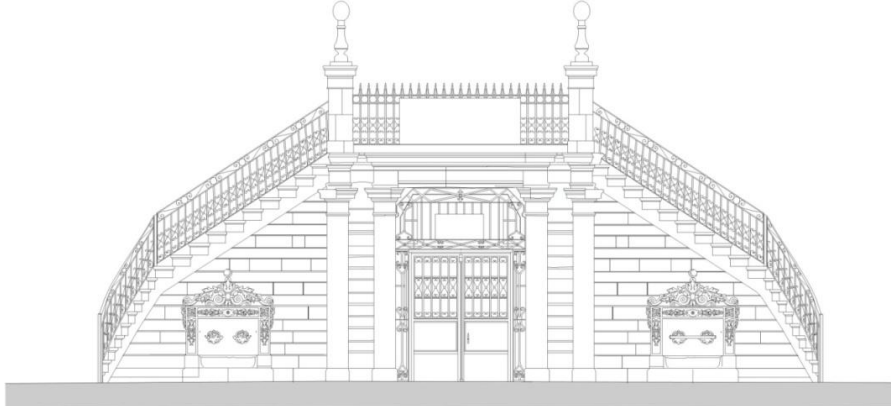

Şekil 1. Kızlarağası Hanı'nın Çeşmesi (Çizim: N. Çetin).

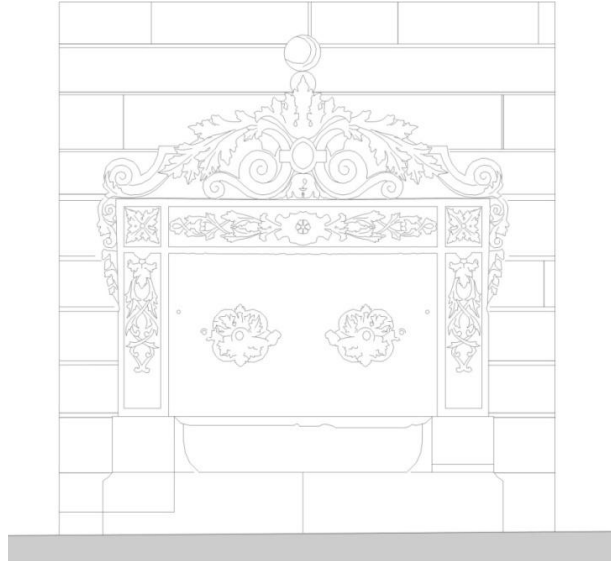
³ Hanın batı cephesinin restitüsyon çizimi için bkz. (Ersoy 1991, s. 27, şek. 19).

⁴ *Âb-ı nâbın nûş edüb Âlî didi târihini*
Hamdüüllîllâh akdı bu gün çeşme-i âb-ı hayât
Bkz. (Aktepe, Mart 1976, ss. 156-157); (Ersoy, 1991, s. 29); (Aktepe, Ekim 2003, s. 178).
Anlamı: Saf suyu içen Ali tarihini söyledi
Allah'a şükürler olsun bugün hayat suyu çeşmesi aktı.
Âb-ı nâb(saf su): Şarap nûş edüb:içip (Devellioğlu, 2001, ss.2, 845).

Salepçioğlu Camii'nin Çeşmeleri: Salepçioğlu Camii, Salepçioğlu İş Hanı'nın arka tarafında, Birinci Beyler Sokağı ve Kestelli Caddesi arasındaki Dr. Faik Muhittin Adam Caddesi üzerindedir. Çeşmeler, Salepçioğlu Camii'ne çıkan, iki yönlü merdivenlerle hareketlendirilmiş, kuzey cephe üzerindedir (F: 4, Şek. 2-3). Cephe üzerinde yer alan iki çeşme, form ve bezeme programı olarak birbirlerini tekrarlamaktadır. Lüleleri yerlerinde olmasına rağmen muslukları sökülmüş olan çeşmeler, bugün işlevsizdir. Çeşmelerin kitabeleri yoktur. Caminin inşa tarihi 1895-1906'dır. Her iki çeşmede cami ile birlikte yapılmış olmalıdır (Kuyulu, 2002, s. 282).

Şekil 2. Salepçioğlu Camii'nin Çeşmesi (Çizim: N. Çetin).

Şekil 3. Salepçioğlu Camii'nin Çeşmesi, detay (Çizim: N. Çetin).

Enine dikdörtgen formlu çeşmelerin ayna taşı, yüzeysel bir çökertme içerisinde. İki adet çiçek motifinin merkezine birer lüle yerleştirilmiştir. Ayna taşının kenar bordürleri yaprak motiflerinden meydana gelen geçmelerle hareketlendirilmiştir. Tepelik ise, iri kenger yaprakları, volütler ve ay motifi ile şekillenmiştir. Süslemeler, oyma ve yüksek kabartma tekniğinde işlenmiştir.

Kemeraltı Camii'nin Çeşmesi: Kemeraltı Camii, Kemeraltı Caddesi üzerinde 853 Sokak'tadır. Kaynaklarda caminin, H. 1083/1673-74 yılında *Yusuf Çavuşzade Hacı Ahmet Ağa* tarafından yaptırıldığı belirtilmektedir (Gültekin, 1952, s. 55).

Şekil 4. Kemeraltı Camii'nin Çeşmesi (Çizim: T. Acar).

Çeşme yapının avlu duvarının doğusundadır (F: 5-6, Şek. 4). Çeşme mermerden yapılmıştır. Muslukları olmayan çeşme, bugün işlevsizdir. Çeşmenin ayna taşı ile kemerli üst kesimi birer gömme sütunce ile sınırlandırılmıştır. Sütunceler, düz ve iç bükey pahlı silmelerden meydana gelen birer bordürü taşımaktadır. Sütuncelerin başlıkları volütler ve kenger yaprakları ile hareketlendirilmiştir. Ayna taşının üst kesimindeki kemer yarım daire formundadır. Kemerin iç kısmı içi volüt ve yivlerle işlenmiş stilize bir palmet motifi içermektedir. Ayna taşı boyuna dikdörtgen formdadır. Taşın yüzeyi tamamen alçak kabartma tekniğiyle işlenmiş motiflerle bezenmiştir. Ortadaki amphora benzeri motif, iki yandan sütuncelerle taşınan dilimli bir kemer içerisinde yer almaktadır. Kemer köşelikle-

rini, birbirlerine düğüm ve püsküllerle bağlanmış çiçek ve yaprak motifleri ile dolgulandırılmıştır. Muslukları olmayan çeşme, bugün işlevsizdir. Yalakta bölgesel kayıplar, bakımsızlıktan ve yanlış kullanımdan kaynaklanan tahribatlar gözlenmektedir. Dini içerikli kitabe panosu, ayna taşının üst kesimindedir⁵. Çeşmenin inşa kitabesi yoktur. Bezeme özellikleri ile caminin geçirdiği onarımlardan biri sırasında eklendiği düşünülmektedir (Kuyulu, 2002, s. 1196).

Çakaloğlu Hanı'nın Çeşmesi: Han, Konak İlçe merkezinde, 895. Sokak'tadır. Çeşme, Çakaloğlu Hanı'nın kuzey cephesi üzerindeki giriş kapısının doğusunda yer almaktadır. Kapının batısında da bir sebil bulunmaktadır⁶. Çakaloğlu Hanı'nın çeşmesi, kaynaklarda *Gaffâr-zâde Çeşmesi* şeklinde de adlandırılmaktadır (Ersoy, 1991, s. 61). Çeşmenin özgün zemin kotu, Kızalarağası Hanı'nın çeşmesinde de görüldüğü gibi, yol kotunun yükselmesi ile değişmiştir (F: 7-8, Şek. 5).

Mermer çeşme, bezemeleri ile oldukça hareketlidir. Çeşme ayna taşı ve üst plakalarından meydana gelmektedir. İki bölüm saçağtaki gibi dış bükey bir silme ile birbirlerinden ayrılmıştır. Üst kesim enine dikdörtgen panolar şeklinde üç kısımdan meydana gelmektedir. Her bölümde farklı bir bezeme programı işlenmiştir. Kaynaklarda bu üç panonun alttaki çeşme ile organik bağı olmadığı belirtilmektedir (Ersoy, 1991, s. 61; Kuyulu, 2002, s. 1197). En üst bölüm, iki yana çekilmiş bir perde motifi içerisinde, surlarla çevrili bir kent tasviri içermektedir. Kompozisyon tek ve iki şerefeli camiler, konut ve ağaç motifleri ile oldukça hareketlidir. Perde motiflerinin üzeri çok çenekli natüralist çiçek ve yaprak motifleri ile dolgulandırılmıştır. Perde motifinin iki yanına vazodan çıkan çiçek motifleri işlenmiştir. Vazolar, birer kaide üzerinde yer almaktadır. İkinci bölümde kenger yaprakları ve kıvrım dallar ile bir dikdörtgen alan oluşturulmuş ve bu alanın alt ve üst kısmına içlerinde yedi uyurların (ashâb-ı kehf) isimlerinin yazıldığı uçları pahlanmış birer adet kitabe kartuşu yerleştirilmiştir⁷. Bu iki kartuş arasında madalyon şeklinde iki "Sübhânallah", bir "Maşallah", iki tane de içi içe geçmiş üçgenlerden meydana gelen altı kollu yıldız (Mühr-ü Süleyman), çiçek motifleri ile dolgulandırılmış daire şeklinde madalyonlar bulunmaktadır. Alt kartuşun ortasında "H.1220/1805-1806" tarihi bulunmaktadır. Kartuşlar içerisindeki yazılar, nesihdir. Üçüncü bölümdeki üç dilimli bir kemer içerisine iki şerefeli bir cami tasviri yapılmıştır. Kemer köşelikleri kenger yaprakları, natüralist ve stilize çiçekler ile dolgulandırılmıştır. Bezemeler kabartma tekniğinde işlenmiştir.

5 "... ve sekâhüm rabbühüm şerâben tahûrâ..." Anlamı: "... ve rableri onlara tertemiz bir içecek içirecektir. Kur'an-ı Kerim, 76, İnsan, 21.

Saka: Su taşıyan, su içen (Arapça)

Hüm: onlara

Sakahüm: onlara içirecek

Rab: Tanrı

Şerab: şarap, şerbet (kur'an'da şarap "hamr" kelimesi ile ifade edilmektedir)

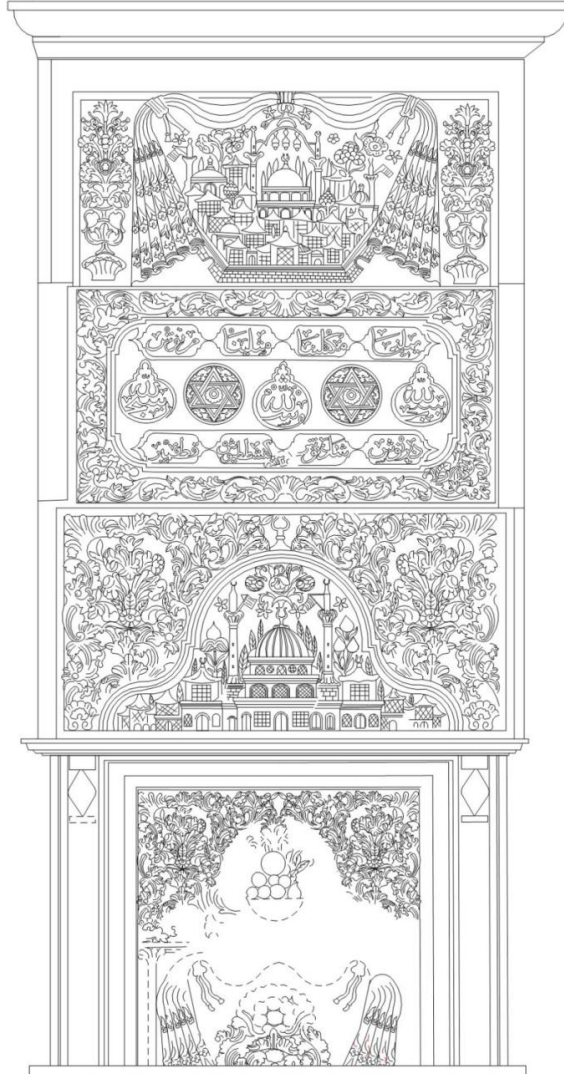
Tahur: temiz

6 Sebil ve han için bkz. (Ersoy, 1991, ss. 61-63); (Atay, 2003, ss. 321-22).

7 Üstte sağdan başlayarak: "Yemlîha", "Mekselînâ", "Mislinâ", "Mernûş"

Alta: "Debernûş", "Şâzenûş", "Kefeştayyuş" ve "Kıtmîr".

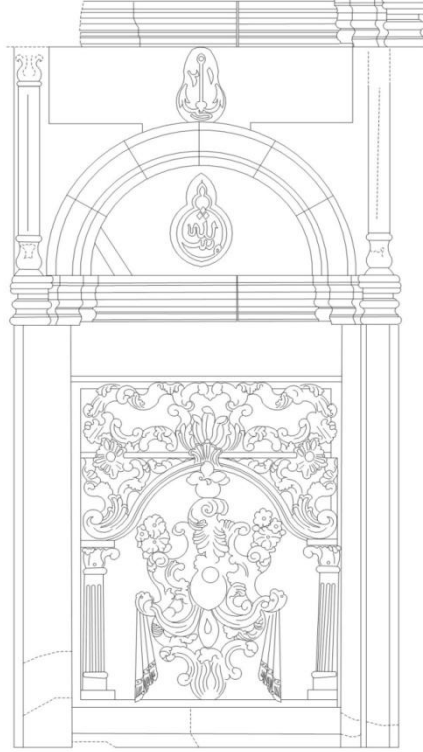
Ayna taşında en üst panoda da olduğu gibi iki yana çekilmiş bir perde motifi vardır. Motifin ortasına Barok karakterli çiçek motifleri ile muslukların lüle hazneleri bulunmaktadır. Perde motifinin üst kesiminde içinde meyveler bulunan bir tabak, bitkisel süslemeler ile çevrelenmiştir. Süslemelerin bir kısmında bölgesel kayıplar vardır. Çeşmenin bugün musluğu olmadığından işlevsizdir.

Şekil 5. Çakaloğlu Hanı'nın Çeşmesi (Çizim: T. Acar).

Mirkelem Hanı'nın Çeşmesi: Fevzi Paşa Bulvarı yakınlarında, 914 Sokak'tadır. Çeşme hanın avlusunda, güney kanadının doğu ucundadır. Bugün musluğu ve yalağı olmayan çeşme işlevsizdir (F: 9-11, Şek. 6).

Boyuna dikdörtgen formlu çeşmenin üst kesimi, düz, iç ve dış bükey silme demetleri ile taçlandırılmıştır. Silmeler, iki yanda birer plaster ile son bulmaktadır. Soldaki plasterlerin başlığı yerinde değildir. Silmeler bugün in-sitü haldeki başlık yüzeyinde de devam etmektedir. Yuvarlak kemerin üst kısmında ve ortasında birer madalyon bulunmaktadır. Üst kısımdaki madalyona bir çıpa motifi ile “Maşallah” kelimesi nesih karakterlerle işlenmiştir. Çıpanın iki yanında ۳ (üç) ve ۱ (bir) rakamları yer almaktadır.

Şekil 6. Mirkelam Hanı'nın Çeşmesi (Çizim: T. Acar).

Üstteki silme demetinin benzeri kemer ve ayna taşını birbirinden ayırmaktadır. Ayna taşı, yarım daire formlu bir kemer motifi ile taçlandırılmıştır. Kemer iki yandan birer gömme sütunle taşınmaktadır. Kemer köşelikleri ile üst kısım, kenger yaprakları, kıvrım dallar ve stilize çiçekler ile bezenmiştir. Lülenin olduğu haznenin çevresi, Çakaloğlu Hanı'nın çeşmesinde de görüldüğü gibi iki yana çekilmiş perde motifi ve stilize çiçekler ile çevrelenmiştir.

Çeşmenin kitabesi yoktur. İçinde bulunduğu han, XVIII. yüzyıla tarihlenmektedir. Çeşmenin yapı bünyesine sonradan dahil edildiğine dair görüşler bulunmaktadır (Aktepe, 2003, s. 179). Ancak B. Ersoy gibi biz de çeşmenin bezeme özellikleri ile hanın inşa dönemine tarihlenebileceği düşüncesindeyiz⁸. Ayrıca çeşmede yer alan çıpanın iki yanında-

⁸ Ersoy, 1991, ss. 34-35'te çeşmenin yapı ile çağdaş olabileceğini belirtmektedir.

ki 3 ve 1 rakamlarının (31), yapının inşa tarihi olabilecek H. 1231 (1815-16)! yılına işaret edebileceği düşünülmektedir.

Şükran Oteli'nin Çeşmesi: Çeşme, Anafartalar Caddesi'nde Yeni Şükran Oteli'nin Hükümet Caddesi'ne bakan cephesi üzerindedir (F: 12, Şek. 7). Tarihi otel, Eski Eserler ve Müzeler Genel Genelgesi ile korunması gerekli taşınmaz kültür varlığı olarak tescil edilmiştir. Yeni Şükran Oteli (Hacı Hasan Paşa Hanı) (Atay, 2003, s. 247), plan şeması ile XIX. yüzyıl sonu-XX. yüzyıl başına tarihlenmektedir. Hacı Hasan Paşa Hanı zamanla han işlevini kaybetmiş ve yapı bugün Şükran Oteli diye anılan otele çevrilmiştir. Konaklama amacıyla XIX. yüzyılın ikinci yarısında inşa edildiği tahmin edilen han, XX. yüzyılın başlarından itibaren otel olarak kullanılmaya başlamıştır. Cumhuriyet'in ilk yıllarında, kırk dokuz odası ile dönemin ikinci büyük oteli olan bu yapının oda sayısı, 1930'lu yıllarda kırk yediye indirilir. Otel, altındaki lokanta ve kahvehane ile de ünlüdür. Şükran Lokantası 1998'de kapanmıştır (Kayın, 2000, s. 138; Atay, 2003, s. 24; Çiçek, 2006, s. 4).

Otelin giriş kapısının sağında yer alan çeşme, kitabeleri ve ayna taşının üst kesiminde yer alan süslemeleri ile iyi durumda olmakla beraber, çeşmenin diğer elemanları olan ayna taşı, yalağı ve su haznesi bugün yok olmuştur. 2010 yılındaki restorasyon çalışmasından önce çeşmenin içinde bulunduğu alan ve kapının sağ ayağı, çeşmenin içine yaptırılmış paravanlar, raflar ve alüminyum doğramalarla kapatılmıştı. Sonradan yapılan bu muhdes ekler ve çeşmenin içine yapılan müdahaleler son onarımda temizlenmiştir. 2010 yılındaki onarımda ayrıca yok olan elemanlar aslına uygun form ve malzeme ile yenilenmiş ve çeşme işlev kazanmıştır⁹.

Dikdörtgen planlı çeşme beyaz mermerden tek cephelidir. Cephe, ince bir işçilik göstermekte olup, bezemelidir. Bezeme kompozisyonu, XVIII-XIX. yüzyıl Osmanlı moderleşme/yenileşme dönemi özellikleri göstermektedir. Çoğunlukla mermerden olan unsurlar, yoğun kabartma süslemelere sahiptir (Kuyulu, 2002, s.1195). Ayna taşı bilinmeyen bir tarihte yerinden sökülmüştür. Yukarıda da belirtildiği üzere, çeşmenin eksik elemanları 2010 yılındaki onarımda, eski fotoğraflardan ve sözlü verilerden yola çıkılarak hazırlanan restorasyon projesine göre yenilenmiştir. Çeşmenin üst kesimi bir perde motifi ile taçlandırılmıştır. Perde motifinin üzerinde, biri enine dikdörtgen planlı, diğeri daire formlu iki kitabe panosu bulunmaktadır. Çeşme iki yandan plasterlerle sınırlandırılmıştır. Çeşmenin su haznesi, yapının etrafına sonradan eklenmiş muhdes yapı nedeniyle tahrip edilerek yok edilmiştir.

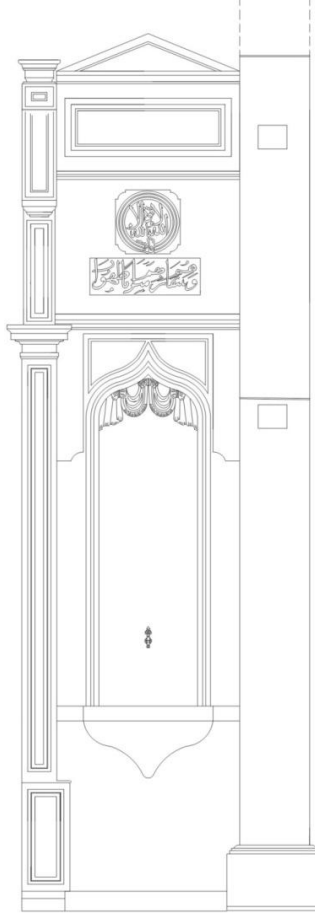
Çeşmedeki karakteristik süsleme unsuru, ortadan ve iki yandan birer fiyonkla tutturulmuş perde motifidir. Perde motifi kaş kemerli kompozisyonla şekillenmektedir. Kaş kemer ile üstteki kitabeler iç ve dış büyük silmelerle birbirlerinden ayrılmıştır. Bu silmelerde bazı kopmalar/tahribatlar gözlenmektedir. Perde motifinin üst kesimindeki silmenin üzerinde nesih karakterli Arapça harflerle yazılmış enine dikdörtgen bir kitabe panosu bulunmaktadır¹⁰. Kitabe iki satırdan meydana gelmektedir. Bu kitabenin üzerine köşeleri

⁹ Şükran Oteli Çeşmesi'nin rölöve-restitüsyon-restorasyon projeleri İzmir Büyükşehir Belediyesi adına Y. Mimar N. Nur Kocasoay Bağcı tarafından hazırlanmıştır. Çeşmenin çizimlerin bu çalışmada kullanılmasına izin verdiği için müellif Sayın Bağcı'ya teşekkür ederim.

¹⁰ "... ve sekâhüm rabbühüm şerâben tahûrâ...

Anlamı: "... ve rableri onlara tertemiz bir içecek içirecektir. Kur'an-ı Kerim, 76, İnsan, 21.

pahlanmış bir çökertme içerisinde yer alan daire formlu ikinci bir kitabe panosu yerleştirilmiştir¹¹. Pano iç içe kademelendirilmiş ve içerisine dini içerikli bir yazı yazılmıştır. Kitabelerin üst kesimi yine bir silme ile kesilmiş ve üzerine dikdörtgen formlu bir pano yerleştirilmiştir. Bu panonun da üzeri üçgen formlu bir tepelikle taçlandırılmıştır. İnşa kitabesi olmayan çeşmeyi, bezeme özelliklerinden de yola çıkarak otelin inşa edildiği XIX. yüzyıl sonu XX. yüzyıl başına tarihleyebiliriz.

Şekil 7. Şükran Oteli'nin Çeşmesi (Çizim: N. Kocasoy Bağcı- T. Acar).

1.2. Değerlendirme

1.2.1. Malzeme:

Kemeraltı Çarşısı'nda incelediğimiz duvar çeşmelerinde malzeme, klasik çeşme mimarisinde kullanılan kesme taş yerine beyaz mermerdir. Mermer, çeşmelerin ayna taşı,

¹¹ "... Kulte mâ-şâ- Allah lâ-kuvvete illâ bi'l-lâh...

Anlamı: "... mâşâallah, kuvvet yalnız Allah'ındır' deseydin." Kur'an-ı Kerim, 18, Kehf, 39.

yalak gibi tüm elemanlarda kullanılmıştır. Mermer Kemeraltı Çarşısı'nda sadece duvar çeşmelerinde değil *Kemeraltı'ndaki Gaffarzade Sebili (Çakaloğlu Hanı Sebili)* ve *Kemeraltı Sebili (Sinanzade Sebili)*, *İzmir Tilkilik Dönertaş Sebili*, *İzmir Kestelli Katib-oğlu Sebili* gibi pek çok sebül de de kullanılmıştır¹².

1.2.2. Mimari Elemanlar

Ayna Taşları: İncelediğimiz altı çeşmenin ayna taşı mermerden dikdörtgen planlıdır. Çeşmeler Osmanlı modernleşme/yenileşme dönemi bezeme repertuarları ile bezelidir.

Tekne/Kurna/Yalaklar: Çakaloğlu Hanı, Kemeraltı Camii ve Salepçioğlu Camii'nin çeşmelerinde yalaklar mermerden ve dikdörtgen planlıdır. Salepçioğlu Camii'nin yalagının köşeleri pahlıdır. Çakaloğlu ve Kemeraltı çeşmelerinin etrafında zemin kotunun yükselmesi nedeniyle yalaklar yol kotunun altında kalmıştır. Çakaloğlu Hanı'nın çeşmesi yapılan son restorasyon çalışması ile onarılırken, Kemeraltı Camii'nin çeşmesi tahrip olmuş ve oldukça kötü durumdadır. Yol kotunun değişmesi nedeniyle yok olan bir diğer kurna/yalak da Kızlarağası Hanı ile Mirkelam Hanı'nın çeşmeleridir. Şükran Oteli'nin çeşmesi de yukarıda da değinildiği üzere 2010 yılındaki restorasyon ile yenilenmiştir.

Kitabeler: İncelediğimiz 6 çeşmeden 5'inde kitabe bulunmaktadır. Bu kitabelerden 2'si inşa, 3'ü dini içeriklidir. Mermer kitabeler genellikle Kemeraltı Camii, Kızlarağası Hanı ve Şükran Oteli'nin çeşmelerinde de görüldüğü gibi dikdörtgen formdadır. Çakaloğlu Hanı'nın çeşmesi ve Şükran Oteli'nin Çeşmesi'nin üst panosunda olduğu gibi oval ya da daire formunda kartuşlar bulunmaktadır. Çakaloğlu Hanı ve Mirkelamoğlu Hanı'nın çeşmelerinde damla motifi formunda kartuşlara da rastlanmaktadır. Kitabelerde alçak kabartma tekniğinde verilen yazılar nesih karakterlidir. *İzmir'de Tilkilik Dönertaş Sebili, Çakaloğlu Hanı Sebili, Katipoğlu Sebili*'nde de damla motifi, daire formu kitabe kartuşları kullanılmıştır (Ersoy, 1991, s. 61; Kuyulu, 2002, ss. 1195-1198; Aktepe, 2003, ss. 182-186, 189).

Kemerler: Çeşmelerde cephe kompozisyonun en belirleyicisi ögesi kemerlerdir. İncelenen bir çeşmede kemer formu sivri, bir çeşmede üç dilimli, üç çeşmede yuvarlak kemerlidir. Salepçioğlu Camii'nin çeşmelerinde ise kemer yoktur. Kemer yüzeyleri genellikle silme demetleri ile profillendirilmiştir.

Türk sanatında 1740'lı yıllarda Batılı motifler kullanılmaya başlanmıştır. Bu dönemde farklı kemer formları da görülmeye başlamıştır. Geleneksel sivri kemer yerine "C" ve "S" kıvrımlarının kilit taşında yaprak motifi ile birleşerek meydana getirdiği dekoratif kemerler dönem için tercih edilen formdur. Çakaloğlu Hanı'nın çeşmesinin ayna taşının üst kısmında yer alan panoda dekoratif üç dilimli kemer motifi kullanılmıştır. *Dolmabahçe Mehmet Emin Ağa Sebili Çeşmesi* (1741), *Fatih Hacı Ahmet Paşa Sebili Çeşmesi* (1745) ve *Beyazıt Seyyid Hasan Paşa Sebili Çeşmesi*'nde de (1745) (Sevinçtav Kanlıçay, 2010, s.14, şek. 3.7 a-c) kemerler dekoratiftir.

¹² Sebiller için bkz. (Ersoy, 1991, s. 61); (Kuyulu, 2002, ss. 1195-1198); (Aktepe, 2003, ss. 185-186, 190, 182-184, 189).

İncelediğimiz çeşmelerden Kızlarağası Hanı ile Mirkelamoğlu Hanı'nın çeşmelerinde kemer formu yuvarlaktır. *İzmir'de Mimar Mehmet Çeşmesi* (1508), *Bergama Anırlı Camii Çeşmesi* (16. yy.), *Şekerci Çeşmesi* (1703), *Mühürdar Ahmet Ağa Çeşmesi* (1738), *Yedi Kardeşler Çeşmesi* (1763), *İki Çeşme* (18. yy.), *Ömerağa Çeşmesi* (1837), *Çizme-ci Esnaftı Çeşmesi* (1847), *Sofuoğlu Çeşmesi* (1857), *Konyalı Çıkmaçı Çeşmesi* (1889), *Yapıcıoğlu Çeşmesi* (1894), *Kitabesiz Çeşme* (19. yy.), *Büyükkalan Çeşmesi* (19.yy.), *Kasapoğlu Çeşmesi* (1904); Anadolu'da ise *Kayseri Hacı Veled Mahallesi Çeşmesi* (1544), *İstanbul Hacı Ahmet Ağa Çeşmesi* (1727), *Karaman Ali Dede Tartan Çeşmesi* (1809), *İstanbul Ahmet Ağa Çeşmesi* (1817) gibi birçok çeşmede kemerler yuvarlaktır (Geyik, 2007, s. 139; Denктаş 2000a, s. 90).

Şükran Oteli'nin çeşmesinde ise kaş kemer kullanılmıştır. *İstanbul Hekimoğlu Ali Paşa Çeşmesi* (1732), *Karaman Çarşı Çeşmesi* (1605), *Hoca Mahmud (Atlas Poşu) Çeşmesi* (1451) ve *Kilis İpşir Paşa Çeşmesi* (1844) (Barışta 1993b, s. 2; Denктаş, 2000a, ss. 34-37; Dündar, 1999, ss. 479-486) kaş kemer kullanımının görüldüğü Anadolu örnekleri arasındadır.

Plaster/Sütun: Çeşme yalıklarının iki yanında yer alan plaster/sütunlar yapı bünyesi ile organik bağı olan ve genellikle yüzey üzerinde kabartma tekniği ile verilmiştir. Çeşmelerde plaster/sütun gövdeleri yivlerle hareketlendirilirken, başlıklar dönem süsleme programına uygun formda işlenmektedir. Plaster/sütun kaideleri ise çoğunlukla yalağa oturan basit kütleler halinde bırakılmıştır. Kemeraltı Camii'nin Çeşmesi'nde ana kütlelerin iki yanında yer alan plasterlerin korint başlıkları bulunmaktadır. Kaideler ise birer çok çenekli çiçek motifinden meydana gelen rozetle hareketlendirilmiştir. Kızlarağası Hanı'nın Çeşmesi'nin ayna taşı iki yandan zarif ince plasterlerle sınırlandırılmıştır. Gövdesi yivlerle hareketlendirilen plasterlerin büyük bölümü tahrip olmuştur. Kum saati formunda kaidelere sahip plasterlerin başlıkları yerlerinde değildir. Mirkelamoğlu Hanı'nın Çeşmesi'nin plasterlerinin yüzey, başlık ve kaideleri silmelerle hareketlendirilmiştir. Plasterlerde kısmi kayıplar gözlenmektedir. Batılılaşma dönemi süsleme kompozisyonlarında sütun ve sütun demetlerinin kullanımı Barok dönem süsleme programında sıklıkla tercih edilmiştir. Çeşmelerde sütun biçimleri genellikle ince ve yuvarlaktır. Sütun ve plasterler birçok çeşme ve sebilde uygulama alanı bulmuştur. Bunlar arasında *Üsküdar Sadettin Efendi Sebili* (1741), *Fatih Hacı Ahmet Paşa Çeşmesi* (1741), *Babiali Hacı Beşir Ağa Sebili Çeşmesi* (1745), *Fatih Yusuf Efendi Çeşmesi* (1757), *Gülhane Hamidiye Sebili Çeşmesi* (1777), *Galata Bilal Ağa Çeşmesi* (1796), *Fındıklı Mihrişah Valide Sultan Çeşmesi* (1797) (Sevinçtav Kanlıçay, 2010, s. 14, şek. 3.6 a-g), *İzmir Çakaloğlu Hanı Sebili* (1805), *İzmir Tilkilik Dönertaş Sebili* (1814), *İzmir Kestelli Katib-oğlu Sebili* (1901-2) (Ersoy, 1991, s. 61; Kuyulu, 2002, ss. 1197-1198; Aktepe, 2003, ss. 182-189) sayılabilir.

1.2.3.Bezeme Öğeleri: Kemeraltı Çarşısı'nda yer alan ve incelediğimiz duvar çeşmeleri mermer malzeme ile inşa edilmiştir. Süslemelerde bitkisel, geometrik, yazı ve mimari tasvir kullanılmıştır.

Bitkisel Motifler: Süslemelerde akant yaprağı, akant yapraklı dolamadal, palmet, rumi, kıvrım dal, çeşitli natüralist çiçekler, vazo içerisinde çiçekler ve ağaç tasvirleri ele alınmıştır. Bezeme öğeleri kabartma olarak işlenmiştir.

Akant Yaprığı: Türk süsleme sanatında yaprak motifleri ve kıvrım dallar her dönemde sıklıkla kullanılmıştır. Osmanlı modernleşme/yenileşme dönemi çeşmelerinde kıvrıkdal ve dolamadallar süsleme kompozisyonlarında başlıca bezeme öğesidir. Akant yapraklı dolamadallı motifi Çakaloğlu Hanı'nın Çeşmesi'nde üstten ikinci panoda kullanılmıştır. Benzer bezeme *Tophane I. Mahmut Çeşmesi*'nde de (1732) görülmektedir (Sevinçtav Kanlıçay, 2010, s. 34, şek. 4.2). Akant yaprağı motifi ayrıca Salepçioğlu Camii'nin Çeşmesi'nde de kullanılmıştır.

C/S Kıvrımı ve Yaprak Sırtlı C/S Kıvrımı: C/S kıvrımı Fransız Rokokosunun önemli bir öğesidir (Kuban, 1954, s. 10). Osmanlı modernleşme/yenileşme döneminde inşa edilen çeşmelerde sıklıkla uygulanmıştır. C/S kıvrımı Mirkelam Hanı'nın Çeşmesi'nin ayna taşında, Salepçioğlu Camii'nin Çeşmesi'nin tepeliğinde görülmektedir. Bezeme öğeleri *Üsküdar Sadettin Efendi Sebili Çeşmesi* (1741), *Fatih Hacı Ahmet Paşa Sebili* (1741) gibi çeşmelerde de uygulanmıştır (Sevinçtav Kanlıçay, 2010, s. 51, şek. 4.24 a-b).

Palmet/Rumi: Türk bezeme sanatında hemen her tür malzeme ile her dönemde uygulama alanı bulan palmet ve rumi motifleri, incelediğimiz duvar çeşmelerinden sadece Kızlarağası Hanı'nın Çeşmesi'nde uygulanmıştır. Çeşmenin istiridye kabuğu formundaki kemerinin kemer köşelikleri ile ayna taşının yüzeyi tamamen palmet, rumi, karanfil, lale, yapraklı kıvrım dallardan meydana gelen bitkisel bir kompozisyonla dolgulandırılmıştır. *İstanbul Karaköy Kemankeş Mustafa Paşa Çeşmesi*'nde de (1732) benzer bir uygulama görülmektedir. Batılılaşma dönemi süsleme programı ile bezenen unsurun istiridye kabuğu formundaki kemer köşelikleri Kızlarağası Hanı'nda olduğu gibi palmet, rumi ve kıvrım dallar ile bezenmiştir (Barışta, 1993b, s. 65).

Kıvrıkdal/Dolamadallı: Rumi esinlemeli dolamadallı motifi incelediğimiz çeşmelerden Çakaloğlu Hanı'nın Çeşmesi'nde; İstanbul örneklerinden ise *Eyüp Ebubekir Ağa Çeşmesi*'nde (1792) görülmektedir (Sevinçtav Kanlıçay, 2010, s. 71, şek. 4.52).

Çiçek/Meyve: Çiçek motifleri Türk süsleme sanatı içerisinde gerek stilize gerekse de natüralist formda hemen her dönemde kullanılmıştır. Çakaloğlu Hanı'nın Çeşmesi'nde vazodan çıkan çiçekler, meyve tabakları Osmanlı modernleşme/yenileşme dönemi süsleme programını yansıtan en önemli öğeler olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak bu motiflerden biri olan vazodan çıkan çiçek motifi incelediğimiz çeşmelerden sadece Kemeraltı Camii'nin Çeşmesi'nin ayna taşında uygulanmıştır. Ayrıca buradaki vazo motifi amphora benzeridir¹³.

Volüt: Volütler çeşmelerde motif bitim noktalarında, sütun başlıklarında ve kemerlerde kullanılmıştır. Volüt süslemenin formu, kıvrım ve çizgilerin akıcılığına uygundur. Bu bağlamda barok ve rokoko bezeme öğeleri ile sıklıkla kullanılmıştır. İncelediğimiz çeşmelerden Mirkelamoğlu Hanı'nın Çeşmesi'nin ayna taşının iki yanında yer alan sütun başlıklarında ve Salepçioğlu Camii'nin Çeşmesi'nin tepeliklerinde uygulanmıştır. Motif *Üsküdar Sadettin Efendi Sebili Çeşmesi* (1741), *Fatih Hacı Ahmet Paşa Sebili* (1741) ve *Fındıklı Zevki Kadın Çeşmesi*'nde de (1755) uygulanmıştır (Sevinçtav Kanlıçay, 2010, s. 63, şek. 4.40 a-c).

¹³ Bkz. (Kuyulu, 2002, s. 1196).

Geometrik Motifler:

Rozet: Üsluplaştırılmış yuvarlak bezeme ögeleri olarak tanımlanan rozetler (Turani, 1995, s. 120) incelediğimiz çeşmelerden Kemeraltı Camii'nin Çeşmesi'nde sütun kaide-lerinde çok çenekli çiçek formunda, Kızlarağası Hanı'nın Çeşmesi'nde istiridye kabuğu formundaki kemerin merkezinde içerisinde çok çenekli bir çiçeğin bulunduğu daire formundadır. Benzer süslemeler Anadolu'da *Afyon Arap Mescit Çeşmesi* (XVI. yüzyıl) (Karasu, 2006, ss. 43-51, 78-81), *Afyon Taşpınar Çeşmesi* (XVIII. yüzyıl), *İzmir/Çeşme Mehmet Kethüda Çeşmesi*'nde (1738), *İstanbul'da Babüssaade Ağası Çeşmesi* (1622), *Kabataş Hekimoğlu Ali Paşa Çeşmesi* (1732), *Üsküdar III. Ahmet Çeşmesi* (1710), *Halil Ağa Çeşmesi* (1729) ve *Kazancı Yokuşu Hafız Ahmet Paşa Çeşmesi* (1732) (Kara Pilehvarin ve diğerleri, 2004, s. 62; Barışta, 1993b, ss. 4, 56-58) görülebilmektedir.

Kartuş: Ortasındaki boşluğa yazı yazılan ya da bir simge yerleştirilen, çevresi bezemeli küçük çerçeve ya da kitabelik (Sözen ve Tanyeli, 2011, s. 161) şeklinde tanımlanan kartuşlar, incelediğimiz çeşmelerden Çakaloğlu Hanı, Kemeraltı Camii ve Mirkelamoğlu Hanı'nın çeşmelerinde uygulanmıştır. Kartuşlar, alçak kabartma olarak verilmişse rokoko, plastik görünümlüler ise barok özellik göstermektedir. Batı etkili bu çeşmelerde ayna taşında uygulanan kartuşlar XVIII. yüzyıl Fransız saraylarının iç dekorasyonlarında rastlanan rokoko şömine kartuşlarını anımsattığı düşünülmektedir (Sevinçtav Kanlıçay, 2010, s. 66). Her üç yapıdaki kartuşlar, alçak kabartma rokoko özelliğindedir. Benzer kartuş örnekleri İstanbul'da *Dolmabahçe Mehmet Emin Ağa Sebili Çeşmesi* (1740), *Fatih Yusuf Efendi Çeşmesi* (1757) ve *Gülhane Hamidiye Sebili Çeşmesi*'nde (1777) görülmektedir (Sevinçtav Kanlıçay, 2010, s. 67, şek. 4.45 a-c).

İstiridye Kabuğu: İstiridye kabuğu motifi, Batı etkili süsleme programının sıklıkla tercih edildiği Kemeraltı'ndaki duvar çeşmelerinden sadece Kızlarağası Hanı'nın Çeşmesi'nde uygulanmıştır. Yalın görünümlü yüzeysel bezeme unsuru İstanbul'daki birçok çeşmede uygulanmıştır. *İstanbul Dolmabahçe Mehmet Emin Ağa Sebili Çeşmesi* (1740), *Fatih Hacı Ahmet Paşa Çeşmesi* (1741), *Beyazıt Seyyid Hasan Paşa Sebili Çeşmesi* (1745), *Vefa Recai Mehmet Efendi Sebili Çeşmesi* (1777), *Fındıklı Zevki Kadın Çeşmesi* (1755), *Kasımpaşa Kaptan Gazi Hasan Paşa Çeşmesi* (1780) ve *Üsküdar Ayşe Hatun Çeşmesi* (1794) bu tarz süslemelerin görüldüğü örnekler arasındadır. Kızlarağası Hanı Çeşmesi'nde ise istiridye kabuğu motifi dilimlerin alt birleşme noktası daire formu bir rozetle sonlanmaktadır. Benzer motif *İstanbul/Karaköy Kemankeş Mustafa Paşa Çeşmesi*'nde de (1732) uygulanmıştır. Bu çeşmede istiridye kabuğunun dilimleri aynı konumdaki istiridye kabuğu motifi ile bitmektedir (Sevinçtav Kanlıçay, 2010, s. 60, şek. 4.35 a-g, s. 61, şek. 4.36). *Fatih'teki İbrahim Paşa Çeşmesi* (XVIII. yy.) ve *Ortaköy Damat İbrahim Paşa Çeşmesi*'nde (XVIII. yy.) ise birer kabara ile son bulmaktadır (Barışta, 1993b, ss. 59, 62).

Düz ve Eğri Çubuklar/Silmeler: Yatay ve dikey formda verilen çubuklar/silmeler cepheye çizgisel hareketi veren öğedir. Silmeler rokokonun yüzeysel alçak kabartma özelliğini yansıtmaktadır. Kemeraltı'ndaki duvar çeşmelerinde çubuklar/silmeler motifler arası geçiş ya da dış çerçevede kullanılmıştır. Silmeler Anadolu'da da her dönemde sıklıkla kullanılan bir bezeme öğesidir. Silmeler düz, iç ve dış bükey yarım daire formudur.

Silmelerin uygulandığı çeşmeler arasında *Kayseri Sahibiye Medresesi Çeşmesi* (1266) (Denktaş, 2000b, ss. 48-49), *İstanbul Mehmet Paşa Çeşmesi* (1570), *İstanbul Sadrazam Damat İbrahim Paşa Çeşmesi* (1720) (Kara Pilahvarin ve diğerleri, 2000, ss. 46-47, 88-89), ve *Kilis İpşir Paşa Çeşmesi* (1844) (Dündar, 1999, ss. 479-487) sayılabilmektedir.

Nesneli Motifler:

Ay Motifi: İncelediğimiz çeşmeler arasında ay motifi sadece Salepçioğlu Camii'nin Çeşmeleri'nde uygulanmıştır. Ay motifi *İstanbul (Bostancı) Mahmud Ağa Çeşmesi* (1831), *İstanbul Bab-ı Ali Çeşmeleri* (1848) (Kara Pilahvarin ve diğerleri, 2000, ss. 156, 178) ve *Karaman Halil Efendi Çeşmesi*'nde de (1906) (Denktaş, 2000a, ss. 127-129) kullanılmıştır.

Perde Motifi: Perde motifi batılılaşma dönemi süsleme programının en tercih edilip uygulanan motifleri arasındadır. Genellikle iki yana çekilmiş formda verilen perdeler kurdeleler/fıyonlarla tutturulmaktadır. Kemeraltı'ndaki duvar çeşmelerinden Çakaloğlu Hanı'nın Çeşmesi'nin ayna taşında ve üst panoda, Mirkelamoğlu Hanı'nın Çeşmesi'nin ayna taşında ve Şükran Oteli'nin Çeşmesi'nin kaş kemerinde iki yana çekilmiş perde motifleri kullanılmıştır. Perde motifi *İzmir Tilkilik Dönertaş Sebili* (Kuyulu, 2002, s. 1198), *İstanbul Çevri Sultan Çeşmesi* ve *Sebili* (1235/1819) ve *Hırka-i Şerif Camii Çeşmesi* (XIX. Yüzyıl) (Kara Pilehvarin ve diğerleri, ss. 154-155, 180-181) gibi yapılarda da görülebilmektedir.

Mimari ve Kent Tasvirleri: Osmanlı modernleşme/yenileşme dönemi süsleme programlarından biri de mimari ve kent tasvirleridir. Kalemî süslemelerde de sıklıkla rastlanan unsurlar, dönem çeşmelerinde de uygulanmıştır. İncelediğimiz duvar çeşmelerinden Çakaloğlu Hanı'nın Çeşmesi'nde ayna taşının üst kesiminde yer alan ve çeşme ile organik bağı olmadığı düşünülen panolardan alttakinde, üç dilimli bir kemer içerisinde iki şerefeli bir cami ile konutlar, üsttekinde ise iki yana çekilmiş perde motifi içerisinde kent tasvirine yer verilmiştir. Perde motifi içerisinde yer alan kent tasvirli kompozisyon *İzmir Tilkilik Dönertaş Sebili*'nde (Kuyulu, 2002, s. 1198) de uygulanmıştır.

Yazı Süslemeleri: Yapının inşa tarihini içeren kitabelerle birlikte dini içerikli yazılar pek çok çeşmede uygulama alanı bulmaktadır. İncelenen altı çeşmeden beşinde kitabe vardır. Kızlarağası Hanı'nın Çeşme kitabesi ebced hesabı ile 1675 tarihini vermektedir. Çakaloğlu Hanı'nın Çeşmesi'nde üst panoda, 1805-06 tarihi, Mirkelamoğlu Hanı'nın Çeşmesi'nde ise 1 (١) ve 3 (٣) rakamları bulunmaktadır. İnşa tarihi içeren ya da inşa tarihi olabileceği düşünülen bu kitabeler ile dini içerikli metinler içeren diğer çeşmelerdeki kitabeler, alçak kabartma tekniğindedir. Yazılar ise nesih karakterlidir. Çakaloğlu Hanı'nın Çeşmesi'nde orta panoda köşeleri pahlanmış dikdörtgen formlu bir çerçeve oluşturulmuştur. Çerçevenin alt ve üst kesiminde dörder adet köşeleri pahlı küçük kartuşlar oluşturulmuş ve içlerine yedi uyurların (ashâb-ı kehf) isimleri yazılmıştır. Bu kartuşların orta kesiminde ise üç adet damla motifi, iki adet de daire formlu madalyon bulunmaktadır. Damla motiflerinin ikisinde "Sübhânallah", birinde "Maşallah" ve alt kartuşun ortasında sene H.1220/1805-1806 tarihi bulunmaktadır. Şükran Oteli'nin Çeşmesi'nde de yazılar dikdörtgen ya da daire formlu kartuşlar içerisine alınarak vurgulanmıştır. Mirke-

lamoğlu Hanı'nın Çeşmesi'nde ise aynı aksta üst üste iki adet damla motifi kullanılmıştır. Alttaki "Maşallah" yazısı, üsttekinde de bir çıpa motifi ile Arapça karakterlerle 1 (١) ve 3 (٣) sayıları bulunmaktadır. Yazıların böyle kartuşlar, madalyonlar içerisine alınarak vurgulandığı örnekler arasında *İzmir*'de *Çakaloğlu Hanı Sebili*, *Tilkilik Dönertaş Sebili* ve *Katipoğlu Sebili* sayılabilir (Kuyulu, 2002, ss. 1197-1198).

Sonuç

İzmir kentinin tarihi kimliğini oluşturan mekanlar arasında haklı yerini koruyan Kemeraltı Çarşısı'nda, her biri kendi içerisinde ve ait olduğu yapı grubu arasında tartışmasız değer taşıyan duvar çeşmeleri, kent silüetinin küçük ama önemli öğelerinden biridir. İzmir'in Osmanlı egemenliğine geçmesi ile birlikte kentte çok sayıda çeşme ve sebil yaptırılmış ise de bunlardan çok azı günümüze gelebilmiştir¹⁴. Kurtuluş Savaşı sonrasında bu çeşmelerin bir kısmı yanmış ve yıkılmıştır. Günümüze gelen çeşme ve sebillerin en önemlileri arasında XVIII. yüzyıla tarihlendirilen *Mirkelamoğlu Hanı'nın Çeşmesi*, H.1184/1770-1771 tarihli *Sinanzade Sebili (Kemeraltı Sebili)* ve XIX. yüzyılın sonlarına ait *Salepçioğlu Çeşmesi* bulunmaktadır.

Anadolu'daki karakteristik çeşme mimarisi öğelerinin değişimi, XVIII. yüzyılda başlamıştır. Bu dönemde ve İzmir'deki örneklerde de görüldüğü üzere cephe tasarımı, malzeme ve biçim ile birlikte süsleme programında üslup değişimleri görülmektedir. Süsleme programında, çeşitli dekoratif kemerler, istiridye kabukları, güller, vazoda çiçekler, tabakta meyveler en sevilen unsurlardır. Çeşmelerde kitabeler, cephede silmeler ya da kemerler içerisine alınarak vurgulanmaktadır. İncelediğimiz örneklerde, azda olsa klasik süsleme unsurları görülmektedir. Ancak, Osmanlı'nın modernleşme/yenileşme döneminde özellikle İstanbul yapılarında sıklıkla tercih edip uyguladığı bezeme repertuarının, İzmir örneklerinde de daha yoğun uygulandığı görülmektedir.

Kaynakça

- Aktepe, M. (1976). İzmir suları çeşme ve sebiller ile şadırvanları hakkında bir araştırma. *Tarih Dergisi*, 30: 135-200.
- Aktepe, M. (2003). *İzmir yazıları camiler, hanlar, medreseler, sebiller*. İzmir: İ.B.B. Yayınları.
- Arseven, C.E. (1950). Çeşme. *Sanat Ansiklopedisi* içinde. (c. I, ss.339-340). İstanbul: YEM Yayınları.
- Atay, Ç. (Ekim 2003). "Kapanan kapılar" *İzmir hanları*. İzmir:İ.B.B. Yayınları.
- Aytöre, A. (1962). Türklerde su mimarisi. *I. Milletlerarası Türk Sanatları Kongresi Tebliği 1959*, (ss.45-49), Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları.

¹⁴ İzmir'deki diğer çeşme ve sebiller için bkz. (Aktepe, Mart 1976, ss. 135-200, 163-195).

- Barışta, Ö. (1993a). *İstanbul çeşmeleri Ortaköy Damat İbrahim Paşa çeşmesi Hacı Mehmet Ağa çeşmesi Taksim maksemindeki I. Mahmut çeşmesi*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Barışta, Ö. (1993b). *İstanbul çeşmeleri Kabataş Hekimoğlu Ali Paşa meydan çeşmesi*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Çiçek, Ü. (2006). *İzmir konaklama yapıları ve tarihsel gelişimi*. İzmir: İTO Yayınları.
- Denktaş, M. (2000a). *Karaman çeşmeleri*. Kayseri: Kıvılcım Yayınları.
- Denktaş, M. (2000b). *Kayseri'deki tarihi su yapıları (çeşmeler, hamamlar)*. Kayseri: Kıvılcım Yayınları.
- Devellioğlu, F. (2001). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. Ankara: Aydın Kitabevi.
- Dündar, A. (1999). *Kilis'teki Osmanlı devri mimari eserleri*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Ersoy, B. (1991). *İzmir hanları*. Ankara: TTK Yayınları.
- Eyice, S. (1993). "Çeşme" maddesi, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. VIII, (s.277), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Geyik, G. (2007). *İzmir su yapıları (çeşme, sebil, şadırvan)*, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- Gültekin, H. (1952). *İzmir tarihi*. İzmir: Ege Turizm Cemiyeti Yayınları.
- Kara Pilehvarian, N., Urfalıoğlu ve N., Yazıcıoğlu, L. (2000). *Osmanlı başkenti İstanbul'da çeşmeler*. İstanbul: YEM-Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Karasu, G. (2006). *Afyon çeşmeleri*, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Kayın, E. (2000). *İzmir oteller tarihi*. İzmir: İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları.
- Kuban, D. (1954). *Türk barok mimarisi hakkında bir deneme*. İstanbul: İTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları.
- Kuyulu, İ. (2002). İzmir'de Osmanlı dönemi yapıları. *XIII. Türk Tarih Kongresi*, (Ankara 4-8 Ekim 1999) (III. C. 2. Kısım), (ss. 1187-1203), Ankara:TTK Yayınları
- Kuyulu Ersoy, İ. (2002). Salepçioğlu ailesinin katkıları ve salepçioğlu camii. *Uluslararası Sanat Tarihi Sempozyumu: Gönül Öney'e Armağan, Bildiriler (10-13 Ekim 2001)*, (ss. 281-293). İzmir: Ege Ü. Yayınları.
- Ödekan A. (1992). Kentiçi çeşme tasarımında tipolojik çözümleme. *Semavi Eyice Armağanı, İstanbul Yazıları*, (ss. 281-297), İstanbul: Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Yayınları.
- Ödekan, A. (1995). Mimarlık ve sanat tarihi (1600-1908). *Türkiye Tarihi*, 3: 346-435, İstanbul: Cem Yayınevi.
- Ödekan, A. (1997). Çeşme. *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi* içinde. (c. 1, ss. 396-397). İstanbul: Yem Yayınları.

- Sevinçtav Kanlıçay, S. (Mart 2010). *Barok-rokoko yorumlu 18. yüzyıl İstanbul çeşmelerinde kompozisyon, motif ve terimler (1740-1797)*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- Sözen, M. ve Tanyeli, U. (2011), *Sanat kavram ve terimleri sözlüğü*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Turani, A. (1995). *Sanat terimleri sözlüğü* (6. bs). İstanbul: Remzi Kitabevi.